

TIPOGRÁFIAI DOMBORÚ NYOMTATÁS.

evés olyan kedvelt munkaágazata van a könyvnyomtatónak, mint aminő az egy idő óta annyira fölkapott domború nyomtatás. Akcidens-szedőink és gépmestereink legfő büszkeségüket abban találják, hogy a maguk gyakran nagyon is szegényes eszközeivel domború nyomtatokat állítanak elő. S bár nyilvánvaló, hogy az ilyenformán létre jött produktum a domború nyomtatást speciálisan üző gyárak termékei mellett nem állhatja meg a versenyt: bizonyos művészi önértet és büszkeség dagasztja a szedőnek is, meg a gépmesternek is kebelét, mert hiszen a mű úgyszólván a maga egészében — legtöbbszörre tervezül, formástul, mindenestül — az övék. S bár akárhány derék könyvnyomtatónk tisztában van azzal, hogy a domború nyomtatoknak írás fölvételére szánt nyomtatványokon meg a könyvek bensejében való alkalmazása iparművészeti szempontból képtelenség: ha csak szerét ejtheti, nem mulasztja el technikai készségének domború nyomtatású levélfejekkel stb. való fitogtatását.

A domború nyomtatást — mint említettük — a könyvnyomtató is fölvette már a maga munkakörébe, még pedig legfőként annál az oknál fogva, hogy az ujjabb s erősebb szerkezetű tégeles sajtók a domború nyomtatványok készítésére is csak úgy alkalmasak, mint bárminő egyéb nyomtatványokéra. És ezért igen helyes a könyvnyomtatói munkakörnek ilyenét kiterjesztése, csak arra kell ügyelnünk, hogy a domború nyomtatnak nem a maga helyén való alkalmazásával ne kövessünk el lépten-nyomon stílustalanságot. Mert szép lehet a domború nyomtat valami plakátocskán, könyvfedélen, sőt még céget hirdető kártyán is, de már a levélpapiroson, számlafejen, memorandumon s általában min-

denféle kereskedelmi nyomtatványon a célszerűség elvébe ütközik a domborítás — hiszen nyilvánvaló dolog, hogy megnehezíti a lap hátsó felére való írást —, s így a célszerűséget ideálként szem előtt tartó iparművészet szempontjából a dombornyomásos kereskedelmi nyomtatvány nem lehet stílszerű és szép munka.

Ha már a dolognak erről az oldaláról beszélünk, ejtsünk egy-két szót arról is, vajjon a közönségesebb téglés sajtón nyomtatott, tehát a speciális gépek produktumaival párhuzamba sem állítható akcidens-szedői meg gépmesteri próbálkozásoknak van-e valamelyes létjogosultságuk. Nézetünk szerint, bár tagadhatatlanul van ezeknek némi művészi értékük, talán annyi, mint a gyermekrajzoknak általában: a legtöbb esetben aligha tekinthetők egyébnek szórakoztató, de naiv és különösebb haszon nélkül való játéknál. A domború nyomtatás művészeti oldaláról most nem beszélve többet, megállapíthatjuk, hogy a nyomtatásnak e módja ma már magosabb rendű technikai föladat, amelyhez a kor legmegfelelőbb eszközeit kell megválasztanunk. Amint hogy a trikrómiai nyomtatást senkinek sem ajánlhatjuk, hogy pici boszton-sajtón végezze: azon módon a domború nyomtatáshoz is mindig olyan nyomtató sajtót kell választanunk, amely technikai tekintetben már előre is biztosíthatja a sikert. Ha ez nem áll rendelkezésünkre: legokosabb, ha hozzá sem fogunk a próbálgatáshoz.

De mert már a magyarországi nyomdákban is meglehetősen el vannak terjedve a domború nyomtatásra alkalmas sajtók, s így a siker egyik alapföltételét sok helyt megtalálhatjuk: időszerűnek véljük a domború nyomtatás történetével meg technikájával való bővebb foglalkozást, kiterjeszkedve a formák készítése módjára is.

A domború nyomtatásnál — mint tudjuk — az első és legfő kellék a formát adó bélyegzőnek az elkészítése. Ha e munkának vagy helyesebben szólva művészetnek a históriáját nézzük: azt tapasztaljuk, hogy az teljesen azonos a könyvnyomtatás prehistorikumával, amint hogy valójában véve a betű sem egyéb, mint bélyegző. Így tehát amikor a mai domború nyomtatásra szolgáló formáknak — patricáknak meg matricáknak — az őseit keressük, ugyanott találjuk meg, ahol a betűkéit: a babiloniaknál, egyiptomiaknál és rómaiaknál. Mind a három ókori népnél el volt már terjedve a téglák megjelölésére való föliratos bélyegzők használata, s e bélyegzők közül tényleg találtak is néhány fából való Babilonnak meg az egyiptomi Tébének romjai közt. A föliratok bemélyedések, úgy hogy a téglára nyomva, domború képet adtak. A rómaiaknál általánossá vált később az a szokás, hogy az edényeket, vázákat stb. — természetesen csak a művésziesebbeket — csinálójuk a maga nevével lássa el. Ezeket a tesseræ signatoriae-nek nevezett gyári jel-féléket már részben a mai szedés módjára

különálló betűkből rakták össze, amint azt némely olyan »sajtóhiba« is bizonyítja, amely az azonos fölrású és azonos betűtípusú többi darabon nincs meg. Így például egy OFFELICIS (officina Felicis) jelzésű vázaféle egyik darabján OFFELICIS fölrást látunk, vagyis két betű fordítva van rajta, egy pediglen egészen hiányzik: egy másiknál pedig (TOAFEC) oldalt dült az egyik betű.

A pecsétnyomók használatában is egyik őset találjuk meg a domború nyomtatásnak. Bergellanus korrektor, aki a könyvnyomtatás föltalálása után vagy száz esztendővel dicsőítő költeményt írt Gutenbergre, azt mondja, hogy a nagy föltaláló pecsétgyűrének szemlélése közben jött rá a könyvnyomtatás eszméjére. A pecsétgyűrők divatja már az ókorban is megvolt, például a babiloniaknál, feníciaiaknál és görögöknél. A rómaiaktól pedig éppenséggel sok pecsétgyűrű maradt ránk, aranyba, ezüstbe meg nemtelen fémekbe, valamint mindenféle fajtájú drágakőbe vésve,

A domború nyomtatással rokon a pénz- meg éremverés is. Ennek a története is a legrégebbi időkbe vezethető vissza. A biblia ószövetségi részében már többször esik szó vert pénzről; Jákob például olyan száz pénzdarabot adott Hémor gyermekeinek, amelyeknek mindegyikébe egy bárány képe volt beléverve. A kínaiak már kétezer esztendővel Krisztus születése előtt szelvényben használták a vert pénzt, s a görögök is kulturájuknak meglehetősen a kezdeti szakában, Solon idejében. A rómaiak a görögöktől tanulták meg a pénzverést Servius Tullius korában. Az eddig talált legrégebbi aranypénzüket a Krisztus születése előtti 206-ik esztendőben verték. A régi pénzek jó része csak az egyik oldalon van domborítva, a másik oldalán homorú képet mutat, csak úgy, mint a mi papirosra készült domború nyomataink. Egy régi antiochiai pénzverő-szerszámot szemlélve, csak úgy megtaláljuk rajta a patricát meg a matricát, mint a mi domború nyomtatásra előkészített sajtóinkon. A matrica üllőformájú vastömb fölsejébe van belevésve; az üllőt vaskos ollóformájú vasrúdas karok kötik össze egy fölötte levő másik vastömbbel, amelynek viszont az alsó részébe van a patrica belevésve. Ha ezt az utóbbi tömböt leeresztik: a patrica domborulatai pontosan korrespondeálnak a matrica mélyedéseivel. A patrica meg a matrica közé vékonyka arany- vagy ezüstlemezt téve, s a leeresztett fölső vastömbre kalapáccsal ráverve: készítették az ókor pénzverői az érmeket.

A domború nyomtatás föltalálásáról ezek után már alig lehet beszélni. Minden megvolt hozzá, s azzal a régi antiochiai pénzverő-szerszámmal csak úgy lehetett volna papirosból, kartonból vagy másból való domború nyomtatásokat készíteni, akár a legmodernebb Phoenix- vagy Victoria-géppel, avagy bárminemű könyvkötészeti aranyozó sajtóval. Hogy az ókorban nem csináltak eféle vak-

nyomatokat, annak a magyarázata csak az lehet, hogy nem érezték a szükségét az ilyesminek, meg hogy a papirusz nem volt hozzá alkalmas anyag, amennyiben nem tették a mai könyvek módjára táblák közé, hanem összegöngyöltették s hüvelybe tették.

A könyvtáblák sajtókon való préselése Európában bebizonyíthatólag csak a tizenhatodik század elején kezdődött meg, de a keleti népeknél valószínűleg már korábban is gyakorolgták ezt a mesterséget. Akkora aranydíszeket, mint amelyeket némely régi keleti könyvtáblán látunk, aligha lehetett volna kézi aranyozás útján előállítani. A dolog éppenséggel nem látszhatik tehát valószínűtlennek, annál kevésbé, mert a sajtó maga már ős idők-től fogva ismeretes a földkerekség minden műveltebb népénél.

A tizenhatodik században Európában használt könyvkötő-sajtók annyiban különböztek a könyvnyomtató kézi sajtójától, hogy egyrészt nem volt ide-oda hajtható taliga rajtuk, másrészt pedig a felső fagerendázat helyett vasból hajlított erős ív tartotta a csavart. A préselést előidéző forgattyú effölött magaslott ki.

Hogy ebből az egyszerű sajtóból miként fejlődött ki apródonkint a mai könyvkötői prés: erre nézve nem találunk följegyzést sehol sem. Pedig érdekes volna tudnunk, mert a domború nyomtatás gyakorlása egész a legújabb időkig könyvkötői munka volt, s a könyvkötő-sajtó fejlődésével állott kényszerű kapcsolatban.

Ma már — mint tudjuk — a tégelyes sajtók tökéletesítése révén a domború nyomtatás nem monopoliuma többé a könyvkötőnek; a könyvnyomtató is bátran vállalkozhatik rája, föltéve, hogy megvannak a hozzá szükséges eszközei. Sőt még tovább is mehet ez eszközök segédelmével: bevonhatja munkakörébe esetleg a színes dobozok gyártását is. Ehhez azonban, valamint már a domború nyomtatáshoz is: komoly szaktudás és jól megfontolt üzleti terv szükséges; a dilettáns munka itt nem fizetődik ki.

Ne most beszéljünk valamit a domború nyomatok matricái-hoz szükséges síkrajzos tervezeteknek a készítési szabályairól is.

A domború nyomtatásra szánt rajzok tervezése általában nem könnyű dolog. A kezdő ember rendszerint ugyan kiváló gondossággal végzi a munkáját, de amikor a vésnök elkészült a lemezzel, s az első domború nyomat a szeme elé kerül: csodálkozással szokta a tervező tapasztalni, hogy — bár a vésnök absolute pontosan dolgozott — egészen más hatású lett a nyomat, mint aminő volt a tervezet. A különbség oka a következőkben rejlik: A sík rajzon a plasztikus hatást árnyékoló vonalakkal állítja elő a rajzoló; a domborított képnél azonban a fényhatás is közbe játszik; az árnyékolás változik a szerint, amint a lapot

forгатjuk, s ezenfelül a domborulatok olyan árnyékokat is vetnek, aminők az eredeti rajzon nincsenek meg. A kezdő rajzoló tehát főképpen azzal szokta elvéteni a dolgot, hogy túlságosan sok finom részletet visz bele a rajzába; a figurális részleteknél igen alaposan megrajzolja például a haját, leveleknél az erezetet stb.

A díszítményes részletek egymás fölébe alkalmazása tekintetében is nagyokat tévedhet. Az egymás alatt és fölött keresztül-kasul menő ornamensvonalak sokasága a lemezen túlságos mélységeket idézhet elő, úgy hogy a papiros azokat nem bírja meg, s kiszakadozik. Ennek elkerülése különben a vésnöktől is függ, akinek éppenséggel nem minden esetben szükséges szigorúan a rajz technikája okozta különösségekhez tartania magát; sokkal biztosabban jár el, ha a rajzot a saját technikájába mintegy szabadon átülteti, s munkája közben főképpen csak a kontúros vonalokhoz alkalmazkodik szigorúbban. Az ügyesebb s valamelyes művészi érzékkel rendelkező vésnök csakhamar belátja ezt, s nem riad vissza a fölösleges avagy a későbbeni domború nyomat hatását rontó vonalak elhagyogatásától; az ilyen vésnök a magasság és laposság dolgában való modulációra szorítkozik, s ennek következtében az úgynevezett vaknyomatokkal — tehát amelyek festék nélkül készülnek — éri el a legszebb eredményeket.

A domború nyomtatásnak az igazán művészi könnyvelőállításban nem sok szerepe van; a kereskedő- és ipari világ azonban némely fajta dobozt el sem tud képzelni színes domború nyomat nélkül. A színezés pedig igen sok esetben megrontja a munka hatását, mert a színek kiemelkedő megbemélyedő voltával ritkán törődnek annyit, amennyit kellene. A tervezőnek erre már eleve is a legnagyobb gondot kell fordítania, azonfelül pedig nem szabad megfeledkeznie egy sereg technikai fontosságú dologról sem, például a különböző színű bronzoknak a festékkel szemben való viselkedéséről, a színek egymásra-nyomtatásának legkedvezőbb lehetőségeiről stb. Gyakran lakkozzák is az ilyen préselt dobozokat, hogy ez által valamely színnek a tüze emelődjék. A lakkozásnak azonban néha nem sok értelme van, mert préseléskor a lakkréteg könnyen széttöredezik. A terv megcsinálásakor tehát már erre is kell gondolni. — Általában bántó hatást tesznek a jóízű emberre azok a domborított képek, amelyek eredetileg csak egyszerű színes nyomatok voltak, s valakinek ideája következtében utólagosan préseléssel akarták rajtuk az egyes színek hatását emelni. Ha a színes nyomaton már eredetileg is megvolt a kellő árnyékolás: sikert ez eljárással csak a legritkább esetben lehet elérni, mert a nyomatnak egy bizonyos helyzetben tartásától függ mindenkoron az árnyékolás természetességének a látzata; ha ugyanis azt nem úgy tartjuk a kezünkben, hogy a raj-

zolt árnyékok a domborulat saját árnyékaival pontosan össze-
essenek: egyszeriben vége a kép egész természetességének.

Amit most a színes dombornyomatokról nagy általánosság-
ban mondtunk: természetesen a domborított könyvtáblákra is
teljes mértékben vonatkozik. Mi magunk nem vagyunk barátjai
a könyvtáblák domborításának, tekintet nélkül arra, hogy vászon-
ból, bőrből avagy bármilyen más anyagból valók. Célszerűtlen-
nek és gyorsan rongálódóknak tartjuk őket. Színes állapotuk
pedig csak hatványozza ezeket a hátrányos tulajdonságaikat.

A színesen domborított könyvtáblák tervezésekor a dombor-
ulatok saját árnyékán kívül az anyag saját fényéről szokott meg-
feledekezni a rajzoló. Pedig — különösen vászonnál — ez is igen
súlyosan képes zavarni a kész munka harmóniáját. A préselés
által a vászonnak strukturája is módosulhat, legalább látszólag,
ami ismét kellemetlen hatású lehet a végeredményre nézvést.

Rapszódikusan mondtunk el egyet-mást a domború nyom-
tatásról, óvatosan kerülve mindazokat a részleteket, amelyek
ujabbkori szakirodalmunkban már ismertetve vannak, s amelyek
közlése ennél fogva félig-meddig ismétlés-számba menne. Hogy
aztán itt-ott olyan tárgyra is kitértünk, amely nem látszik közve-
tetlenül a könyvnyomtató munkakörébe tartozónak: annak is
megvan a maga oka. A könyv- és általában nyomtatványelőkészítés
összes szálai ma a nyomdász kezében futnak össze: ismernie
kell tehát a rokon szakokat s művészi eljárásokat is fő vonásaikban.

